

Солоха Дмитро Володимирович,
*к.е.н, доцент кафедри екологічного менеджменту
Донецького державного університету управління*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Досліджено структурні складові та визначено концептуальні засади управління інноваційним потенціалом соціально-економічної системи (СЕС) регіонального рівня, показано сумарну сукупність індексів, що відповідають інноваційному потенціалу СЕС регіону, наведено графічну модель взаємодії організаційних і методичних, спеціальних та загальнонаукових принципів формування системи управління інноваційним потенціалом СЕС на регіональному рівні.

Ключові слова: потенціал, інноваційний потенціал, управління, соціально-економічна система, розвиток.

Постановка проблеми. З розвитком економічної системи в умовах, які склалися після кризових явищ 2008 року, перед Урядом країни, науковцями, керівниками підприємств постала низка завдань, що потребують негайного вирішення, перш за все, це виведення вітчизняної економіки на принципово новий рівень економіко-господарських відносин, спроможних забезпечити її ефективний розвиток у довгостроковій пролонгованій перспективі.

В умовах трансформації вітчизняної економіки і розвитку ринкових відносин першочерговим стає питання розроблення та реалізації механізму сталого розвитку регіонів.

Стабілізація функціонування сучасних регіонів значною мірою досягається за рахунок організації на підприємствах, галузях ефективної системи управління, яка дозволить в умовах дестабілізації економіки адаптувати методи управління з використанням системного підходу.

Системний підхід – це науковий напрямок, що базується на методології пізнання частин на підставі цілого і цілісності на відміну від класичного підходу, орієнтованого на пізнання цілого через частини. В сучасних умовах зрозумілою є обмеженість класичної методології – від частини до цілого, тому що в умовах динамізму зовнішнього середовища зміни призводять до виникнення нових властивостей не лише на рівні підприємств, але й регіону.

За сучасних умов господарювання, що базується на засадах Концепції сталого розвитку, як базову складову можемо виділити соціально-економічну систему (СЕС) регіону в цілому та її інноваційний потенціал зокрема.

Дослідженню інноваційного потенціалу, управлінню його формуванням, використанням та розвитком присвячені наукові дослідження науковців Донецького державного університету управління, Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Європейського університету, які проводяться в рамках виконання науково-дослідних робіт за темами «Розробка теоретико-методичних засад функціонування, розвитку та управління інноваційним потенціалом регіону», «Розробка рекомендацій з удосконалення діяльності на ринку екологічно чистих товарів для підприємства АТЗТ «Донстройкомплект», з державною реєстрацією № 0110U006871, № 0109U001118 відповідно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше питань. Дослідження проблем розвитку інноваційного потенціалу СЕС регіонального рівня протягом останніх 10-15 років перебуває в центрі уваги провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, розробки яких сформували теоретико-методологічну базу вирішення означених вище проблем.

Однак, незважаючи на безумовно важливі, вже отримані певні результати, пошук концептуальних засад управління, їх діалектику щодо інноваційного потенціалу СЕС промислово розвинених регіонів, слід приділити більше уваги та зусиль науковому пошуку.

В основу цієї статті покладені найбільш вагомі праці Азарян О.М., Берсуцького Я.Г., Гончарова В. М., Грязнова О.Г., Леймана Я.А., Лепи М.М., Пушкарь О.І., Смирнова Е.О., Юксырава Р.К., Хабанук М.Я., Шубіна О.О. [1, 2, 3, 10, 11, 13, 14].

Основним цільовим завданням даної роботи є визначення й дослідження концептуальних засад управління інноваційним потенціалом соціально-економічної системи регіону.

Викладення основного матеріалу. Розвиток соціально-економічних систем регіонального рівня, незважаючи на їхню велику відмінність за багатьма факторами, на теренах України залежить від вирішення основного завдання – забезпечення сталого і динамічного розвитку з глибшим розумінням економічних законів, явищ і тенденцій.

У центрі уваги опинилися фундаментальні основи соціально-економічних відносин, оскільки практика потребує не лише повної реалізації можливостей, які закладені в сучасній економіці, а й наукового розроблення їхнього подальшого ефективного використання на засадах Концепції сталого розвитку.

Необхідність і неминучість переходу існуючих світових систем господарювання до сталого розвитку не викликає зараз серйозного сумніву [8]. Це обумовлено, перш за все, тим, що індустріальна цивілізація базувалася на інтенсивному використанні невідтворювальних мінерально-сировинних ресурсів.

Така форма життєдіяльності ставила під сумнів невід’ємне право всіх майбутніх поколінь мати таку саму нагоду щодо доступу до ресурсів і соціального блага. Під сумнів ставиться сама цінність соціального і науково-технічного прогресу, що розвернувся в минулому сторіччі.

Альтернативою тупиковому розвитку сучасної індустріальної цивілізації є перехід до сталого розвитку з проголошенням принципу однакових можливостей для всіх майбутніх поколінь. Такий перехід означає корінну зміну форм взаємостосунків сучасної людини з навколишнім середовищем і управління соціальним розвитком [8]. При цьому розвиток відіграє вирішальну роль, оскільки в сучасних суспільно-економічних формаціях серйозні соціальні суперечності, конфлікти і перекося досягли планетарного масштабу.

В умовах світової економічної глобалізації ці суперечності здатні змінити основи життєдіяльності, що призведе до деградації і регресу. Нові реальності вимагають соціального розвитку, здатного вирішити основні соціальні проблеми, що накопичилися, і подати соціальну альтернативу як перехід до сталого розвитку.

Така система повинна ґрунтуватися з урахуванням індексу соціально-економічного розвитку, який запропоновано в наукових працях Інституту проблем природокористування і екології НАН України в 1997 році та досліджено авторами [3] у зв’язку з дослідженням соціально-економічних умов переходу регіонів до сталого розвитку. Ці праці були визнані і затверджені Ухвалою Президії НАН України №222 від

24.06.98 «Про наукові основи підходу до обґрунтування критеріїв і показників сталого розвитку різних ландшафтно-кліматичних регіонів України».

Сталий розвиток (англ. sustainable development, більш точний переклад – безперервно підтримуваний розвиток) являє собою розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Це визначення було канонізовано в рішеннях Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), хоча воно не може бути визнано конструктивним, оскільки для його операційного використання потрібне зіставлення потреб нинішнього і достатньо видалених майбутніх поколінь.

Спочатку сталий розвиток розглядався в контексті пошуку відповіді на екологічний виклик, але така відповідь припускає системне вирішення безлічі економічних, соціальних, демографічних, науково-технічних та інших проблем сучасної цивілізації. Тому тематика досліджень сталого розвитку стала швидко поширюватися, а потім узагальнюватися, так що в неї виявилися залученими всі напрями, пов'язані із забезпеченням сталості цивілізації в найширшому розумінні.

У більшості літературних джерел зазначається, що сталий розвиток, крім екологічного, включає економічний і соціальний напрями, після чого розглядаються ті або інші приватні завдання без спроб їх узагальнення, вироблення єдиного методологічного підходу. Значною мірою з цієї причини дослідження проблем сталого розвитку залишають враження безсистемності, недостатньо переконливі і викликають критику з різних боків.

Одна з можливостей підсилити точність визначення сталого розвитку полягає в поширенні системного підходу до еколого-економічного аспекту сталого розвитку на більш широке коло явищ, охоплених цим поняттям, що зумовлюється станом соціального розвитку.

Головна концепція системного підходу полягає у вивченні (пізнанні – аналізі) деякої системи не лише як сукупності її частини, а й у зворотному напрямі – визначенні основних властивостей системи як цілого, інтерпретуванні функціонування і розвитку її частин (підсистем) з погляду системи в цілому. «Навчитися» системному підходу можна, лише кардинально перебудувавши своє мислення, яке зобов'язане розглядати систему відразу і одночасно у всьому комплексі проблем і на всіх рівнях організації, у тому числі – з урахуванням аналізу зовнішнього для системи середовища.

Аналіз безлічі визначень поняття «системи», що сьогодні є в науковій літературі, періодичних виданнях, дозволяє нам зробити власне узагальнення – система:

- являє собою організоване складне ціле;
- сукупність чи комбінація предметів або частин, що утворюють комплексне єдине ціле;
- формується на основі елементів системи, яка може відрізнятися від інших систем або за діючими в них законами різного рівня, тобто рівнем розвитку, або за законами одного рівня, відмінність яких визначається лише різними умовами розвитку цих елементів;
- потребує наявності одночасно двох видів сумісності: сумісності однопорядкових елементів як необхідної умови взаємодії і сумісності окремо взятого елемента зі всіма іншими елементами цілого, тобто елемента і системи, в яку він входить.

Розвиток будь-якої системи можна вважати сталим, якщо він зберігає будь-який її сутнісний інваріант, тобто не змінює, не піддає загрозі її принципову властивість,

ставлення, обмеження, підсистему, елемент, те, що іманентно головному, критичному аспекту існування системи. Таке трактування відповідає кібернетичному розумінню сталості й її математичним формалізаціям. У достатньо загальному випадку (в усякому разі, для всіх матеріальних систем, що містять живі елементи) можна взяти, що цей аспект – виживання системи.

При такому підході для цивілізації в цілому сталість – майже синонім виживання, одне без іншого неможливе. Але будь-яка спроба знизитися на один або декілька структурних рівнів і відповідно редукувати ці поняття наштовхується на найскладніші методологічні проблеми. Зокрема, з'являються не лише «внутрішні власні критерії», але і «зовнішні» – з позицій надсистеми.

Інваріанти розвитку системи, які повинні бути збережені при всіх осяжних для людини змін, мало були вивчені. Іноді вони ототожнюються з такими її властивостями, які достатньо тривалий час залишаються незмінними (нерідко всупереч бажанню або навіть необхідності їх змінити).

Фактично при цьому сталість неправомірно зводиться до інерційності. Доки система не зіткнулася із зовнішніми або внутрішніми обмеженнями (хай навіть породженими нею самою), інерційність є стабілізуючим чинником. Але як лише починає відчуватися дія обмежень, вона стає згубною, не лише не стабілізує, але «розгойдує» систему.

Інерція особливо сильна тим, що створює такі умови, за яких у короткостроковому аспекті вигідно лише те, що їй відповідає, а невідповідне вимагає значних первинних зусиль, перш ніж сама стане компонентом нової інерції в системі, що змінилася, і почне працювати як середовищеутворювальний чинник. Тобто необхідно формування концепції розвитку економічної системи України, яка в своїй основі дотримуватиметься інноваційно орієнтованого напрямку.

Початковим етапом процесу розроблення концептуальних засад – методологічного базису управління розвитком інноваційного потенціалу соціально-економічної системи регіону є створення теоретичних основ визначення цієї економічної категорії.

Широке трактування змісту терміна «інноваційний потенціал» дозволяє застосувати його до різних галузей діяльності людини залежно від того, про які сили, засоби, запаси та джерела йде мова [1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 13]. На думку деяких вчених, інноваційний потенціал – це абстрактна категорія з невизначеними межами, вплив якого на результативність виробничих процесів має непрямий, побічний характер [14].

Зауважимо, що інноваційний потенціал – це категорія конкретна, з динамічним характером, тому правомірним є факт визнання його існування у часі і просторі. Також відмітимо, що інноваційний потенціал держави в цілому формують окремі складові «інноваційних потенціалів» кожного окремого регіону, також СЕС, але меншого масштабу, які, у свою чергу, складаються з «інноваційних потенціалів» окремих підприємств – СЕС ще нижчого, з одного боку, але базового, з іншого боку, рівня.

Певна сукупність (система) компонентів, пов'язаних між собою потоками речовини, енергії та інформації, що територіально структурується, отримала назву «соціально-економічна система» (СЕС), яка просторово може мати значний діапазон масштабів – від глобального до регіонального (країна, частина країни, область).

На нашу думку, сутнісна характеристика СЕС, завдання, що в них виникають та вирішуються на підставі Концепції сталого розвитку, є адекватним для різних рівнів їх дослідження, тому далі будемо використовувати цю категорію без визначення її рівня.

Проведеними дослідженнями встановлено, що категорія «інноваційний потенціал», з'явившись в економічній літературі відносно недавно, майже відразу ж набула

полісемантичного звучання. У зв'язку з цим серед вчених до цього часу існують розбіжності в її інтерпретації.

Квінтесенцію запропонованої наукової концепції складають такі принципи:

1) «інноваційний потенціал соціально-економічної системи» – це категорія, яка характеризує сукупні можливості соціально-економічної системи, що можуть бути реалізовані лише за наявності ресурсів. Таким чином, інноваційний потенціал характеризується певним набором ресурсів, які повинні бути залучені до використання в системі;

2) визначення показника «інноваційний потенціал соціально-економічної системи» повинно здійснюватися з урахуванням комплексу існуючих і потенційних відносин. Таким чином, інноваційний потенціал варто аналізувати як систему функціональних відносин, що склалися між елементами реального і гіпотетичного рівнів розвитку соціально-економічної системи;

3) економічний показник «інноваційний потенціал соціально-економічної системи» повинний враховувати двоїстий характер даної економічної категорії, оскільки, з одного боку, вона може відбити стан соціально-економічної системи щодо вимог конкретного зовнішнього середовища, а з іншого боку, стати об'єктом управління.

4) «інноваційний потенціал соціально-економічної системи» – поняття динамічне. Динамізм інноваційного потенціалу полягає в тому, що в кожний наступний момент часу можливості змінюються. Тому інноваційний потенціал соціально-економічної системи повинний визначатися як динамічне поняття, що характеризує готовність системи в кожний визначений момент часу мобілізувати можливості для досягнення поставлених цілей розвитку з максимальною ефективністю;

5) поняття «інноваційний потенціал соціально-економічної системи» відбиває не лише нормативний масштаб, але і цільовий орієнтир. У цій своїй функції він співвідноситься як із реальними можливостями соціально-економічної системи, так і з перспективними, тобто такими, що перебували на стадії становлення. Майбутнє взаємодіє із сьогоденням не лише на основі структурного зв'язку «стану», але й особливої, так названої, цільової форми детермінації.

Дослідження підходів щодо визначення терміна «інноваційний потенціал» відбивають різні погляди в розумінні його сутності і структури. Досить важко сказати однозначно про прихильність того чи іншого дослідника до одного з підходів.

Ряд дослідників, точка зору яких досліджується в монографіях [3, 13], наводять кілька визначень з різними акцентами. Так, наприклад, одні автори пропонували декілька визначень інноваційного потенціалу й взагалі вважали, що «інноваційний потенціал» варто розглядати як:

- джерело зростання доходу й міцності соціально-економічної системи;
- результат розвитку продуктивних сил суспільства;
- показник максимальних можливостей соціально-економічної системи;
- засіб задоволення суспільних потреб;
- найважливіший фактор росту багатства соціально-економічної системи;
- критерій оптимальності планів виробництва матеріальних благ, використання ресурсів і національного багатства [3].

Таке розходження у визначеннях пояснюється тим, що кожний із дослідників виділяв якусь одну з рис потенціалу, не розкриваючи її цілком у комплексі.

Таким чином, інноваційний потенціал соціально-економічної системи регіону – сукупність функціональних відносин розвитку соціально-економічної системи, що

відбиває її готовність у певний час мобілізувати ресурсні можливості для досягнення поставлених цілей із максимальною ефективністю в процесі оптимальної взаємодії із зовнішнім середовищем.

У сучасних умовах управління інноваційним потенціалом СЕС є загальноекономічним чинником раціонального споживання ресурсів та ефективного функціонування системи будь-якого рівня. Відомо, що навіть ті СЕС, які мають близькі за рівнем інноваційні потенціали, часто розрізняються за результатами їхнього функціонування. У цих умовах різницю в результатах можна пояснити лише неоднаковим, різним ступенем точності цільової орієнтації системи. Інакше кажучи, при інших однакових умовах величина результату буде тим більша, чим вдалішим буде управління інноваційним потенціалом системи.

Особливе місце концептуальних засад управління у сучасних умовах зумовлене тим, що воно гарантує інтеграцію економічних процесів окремих систем – регіональних, у єдину систему – загальнодержавну. Отже, управління потенціалом у цілому та інноваційним зокрема відбиває можливості системи впорядкувати процеси формування потенціалу відповідно до властивих внутрішніх закономірностей розвитку системи і необхідно для:

- аналізу поточного стану СЕС;
- моделювання розвитку потенціалу СЕС;
- визначення найкращих способів використання потенціалу СЕС.

Стосовно першого припущення, то воно вимагає подальшої конструктивної деталізації інтегрованого потенціалу СЕС з виділенням відповідних складових і характеристик.

Дослідження свідчать, що інноваційний потенціал СЕС регіону слід відображати як визначену сукупність (систему) окремих напрямів або сфер діяльності СЕС [3], які мають і смисловий вираз, і кількісну оцінку, або можуть бути подані як індекси на основі груп адресних, «конкретних» показників (рис. 1).

Тут доцільно виділити сукупність індексів (I_1-I_6), де індекси (I_1-I_6) сумарно відповідають інноваційному потенціалу соціально-економічної системи регіону, і зокрема:

- 1) потенціалу промисловості регіону – індекс I_1 ;
- 2) потенціалу агросфери регіону – індекс I_2 ;
- 3) ресурсно-енергетичному потенціалу як «рушійній силі» СЕС регіону – індекс I_3 ;
- 4) науково-технологічному потенціалу як «творчій раціональності» СЕС регіону – індекс I_4 ;
- 5) соціально-культурному потенціалу регіону як рівню «розвиненої самодостатності» соціуму СЕС – індекс I_5 ;
- 6) потенціалу розвитку інфраструктури СЕС регіону як здатності протидіяти саморуйнуванню – індекс I_6 .

Окрім величини індексу, поведінку СЕС можна охарактеризувати відносним пріоритетом P_j , який має кожний індекс, із залежністю

$$P_j < 1, \sum_{j=1}^6 P_j = 1. \quad (1)$$

Критерієм оптимальності управління соціально-економічною системою є ефективність процесів відтворення потенціалу системи. При цьому основний акцент

повинен бути спрямований на забезпечення повного й ефективного використання потенціалу системи з урахуванням пріоритетів розвитку.

Тоді поведінка СЕС, яка намагається максимізувати свій інтегрований потенціал визначається залежністю

$$П = I_1^{P_1} \cdot I_2^{P_2} \cdot \dots \cdot I_6^{P_6} \rightarrow \max, \quad (2)$$

де (2) є мультиплікативною цільовою функцією моделі СЕС, що максимізувала (з нерозкритою структурою балансових обмежень цієї моделі як задачі математичного програмування, які, очевидно, щонайменше, повинні бути подані як залежність кожного індексу від ресурсів СЕС, обмеження на загальну величину цих ресурсів і систему зв'язків між індексами).

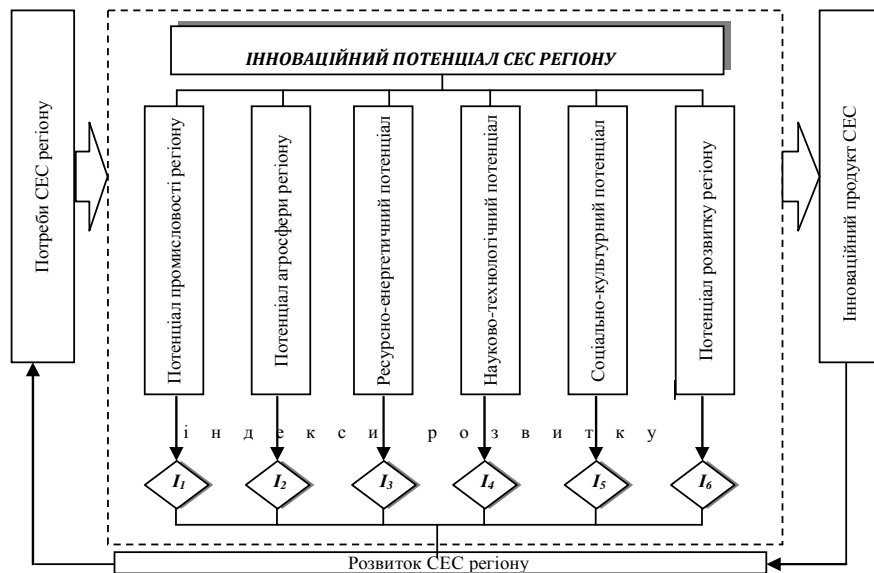

Рисунок 1 – Розвиток інноваційного потенціалу СЕС регіону

Наведена конструкція цільової функції реалістично передає ту особливість поведінки СЕС, яка досягла свого максимального потенціалу розвитку за існуючих умов, що жоден індекс I_j за величиною не може дорівнювати 0, тобто не може бути відсутня певна сфера діяльності. Зрозуміло, що не може бути нульовою і величина будь-якого відносного пріоритету P_j , оскільки це відповідало б повній відсутності інтересу до певної сфери діяльності СЕС і необхідності в ній.

Очевидно, що в динаміці цих індексів I_1 і I_6 мають характер критичних, тобто в цьому випадку таких, які були пов'язані з певними властивостями СЕС і безпосередньо регламентують характер її розвитку – сталий (при виконанні цих регламентацій) або обвальний. Проте в економічному відношенні характер критичності зазначених індексів істотно відрізняється.

Так, критичність індексу ресурсно-енергетичного потенціалу переважно має

характер «вичерпності» невідтворних ресурсів, з відповідною глобальною програмою зняття критичності за допомогою необхідних заходів. Як правило, сюди відносять скорочення споживання невідтворювальних ресурсів, перехід від невідтворювальних ресурсів до відтворювальних, встановлення платні за життєво важливі ресурси, які раніше вважалися безкоштовними тощо.

З погляду управління індекси I_1, I_2, I_3, I_4 і I_5 можуть формуватися і моделюватися за принципами, близькими до принципів моделювання «класичних індексів». Тоді критичність індексу I_6 СЕС має характер критичності рівноваги об'єктів нелінійної динаміки (синергетичних процесів) за всіма своїми складовими системи. Запропонований підхід до розрахунку рівня потенціалу розвитку СЕС дозволить прогнозувати рівні потенціалу та коригувати відповідно до їх значення програми розвитку системи з вибором певного методу управління, моделювати рівні розвитку та визначення альтернативних варіантів управління ним тощо.

Теоретико-методологічними основами концепції управління інноваційним потенціалом СЕС регіону є визначення сукупності законів управління, методів, функцій і принципів впливу на процеси його формування і використання.

Потенціал системи знаходиться під дією сталих, повторюваних зв'язків з економічними явищами, що розглядаються в спеціальній літературі як основні закони системи. Як доведено [11, 12], закони організації системи єдині для будь-яких об'єктів, найрізноманітніші явища поєднуються загальними структурними зв'язками і закономірностями.

В останні роки дослідженню законів формування, функціонування, розвитку в найрізноманітніших аспектах, систем різного рівня, властивостей та характеристик, присвячено чималу кількість робіт, які ми використали в подальшому викладені [1, 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12].

Закон сталості базується на принципі гомеостазису. Цей закон стверджує, що кожна система прагне до самозбереження шляхом використання свого потенціалу. Відповідно до нашого дослідження закон сталості виступає як прагнення СЕС до самозбереження шляхом використання свого потенціалу. Закон сталості можна відбити такою формулою:

$$PR \gg PV_1 + PV_2, \quad (3)$$

де PR – потенціал СЕС; PV_1 – потенціал зовнішнього дестабілізуючого впливу (зовнішніх флуктуацій) на СЕС; PV_2 – потенціал внутрішнього дестабілізуючого впливу (внутрішніх флуктуацій) на СЕС.

З формули (3) бачимо, що відповідно до закону сталості «потенціал творення» (S) СЕС (перша частина формули) повинний бути більший за «потенціал ентропії» (R) СЕС (друга частина формули), тобто $S > R$.

Якщо має місце зворотне явище, то потенціал системи деградує.

Випадкові дестабілізуючі зовнішні флуктуації не є керованими параметрами, тому їхній рівень можна прогнозувати із певним ступенем умовності і розробляти заходи для антикризового управління. Тому чим складніша система, тим більше шансів у неї зіштовхнутися в процесі розвитку із кризовою ситуацією.

Механізм реакції системи на внутрішні і зовнішні флуктуації може бути різний. У стані, близькому до рівноваги, дрібні флуктуації можуть «придушуватися», і система швидко повертається у вихідний стан. Але якщо дисперсія зовнішньої і внутрішньої

флуктуації перевищує критичну межу, система, опинившись перед перспективою незворотної дезорганізації, може скористатися альтернативою і перейти в інший стан – біфуркацію.

Відповідно до принципу різноманіття Р. Ешбі, дослідженого у [9], для забезпечення сталості СЕС необхідно застосовувати досить велику розмаїтість впливів на об'єкт. Тому на першому етапі самоорганізації система спочатку може знайти структуру, віддалену від рівноваги, але яка адекватно відбиває складність зовнішнього середовища, коли за реакцію на кожне стабільне джерело зовнішніх флуктуацій відповідає один з елементів системи. Надалі система еволюціонує у бік сталого стану з мінімальним виробництвом ентропії, сумісним із зовнішніми антиентропійними зв'язками.

Вчений І. Пригожин, як відзначається у науковій доповіді за редакцією І.І. Лукінова та П.Т. Саблука, з цього приводу доводив, що будь-яка система завжди прагне до стаціонарного стану, що відповідає мінімальному виробництву ентропії, який компенсує вплив зовнішніх зв'язків, що роблять негативну ентропію [9]. Такий стан системи є максимально ефективним, оскільки вимагає мінімального руйнівного впливу на підсистему.

Справедливо стверджував Бір, про що йдеться у [12, с. 282, 290]: «... управління є відновлення природного порядку для системи, що піддається впливу обурень і прагне відновити свою рівновагу; воно, звичайно, не виключає прогресу, бо під рівновагою я зовсім не маю на увазі стаціонарний стан». Внаслідок закону сталості можна розрахувати коефіцієнт оцінки рівня самозбереження [4], що визначається як різниця потенціалів творення й руйнування стосовно потенціалу творення:

$$K_S = \frac{S-R}{S}100, \quad (4)$$

де K_S – коефіцієнт самозбереження системи; S – потенціал творення СЕС; R – потенціал ентропії СЕС.

За результатами наших розрахунків, діапазон, у якому знаходиться значення коефіцієнта характеризує рівень стабільності потенціалу СЕС:

$0,2 \leq K_S \leq 1$ – ситуація сприятлива, система має великий потенціал для збереження сталого росту;

$-0,2 \leq K_S \leq 0,2$ – система знаходиться на грані збереження стабільності;

$-1 \leq K_S \leq -0,2$ – порушення стабільності системи.

І, нарешті, ще один із важливих законів, що регламентує дію системи, – закон насичення інформацією. Суть цього закону – догмат функціонування будь-якої системи в ринкових умовах: чим більше інформації про зовнішнє і внутрішнє середовища, тим більш стабільний стан системи.

Інформація, будучи обов'язковою «сировиною» для вироблення будь-якого управлінського рішення, повинна мати властивості ймовірності, повноти, точності, актуальності, цінності і корисності. Будь-яка система, одержуючи інформацію, обробляє її, виробляє нову для ефективного функціонування.

Наступною теоретико-методологічною основою управління інноваційним потенціалом СЕС регіону є визначення організаційних і методичних спеціальних та загальнонаукових принципів формування системи управління інноваційним потенціалом СЕС на регіональному рівні, графічну модель взаємодії цих складових наведено на рисунку 2.

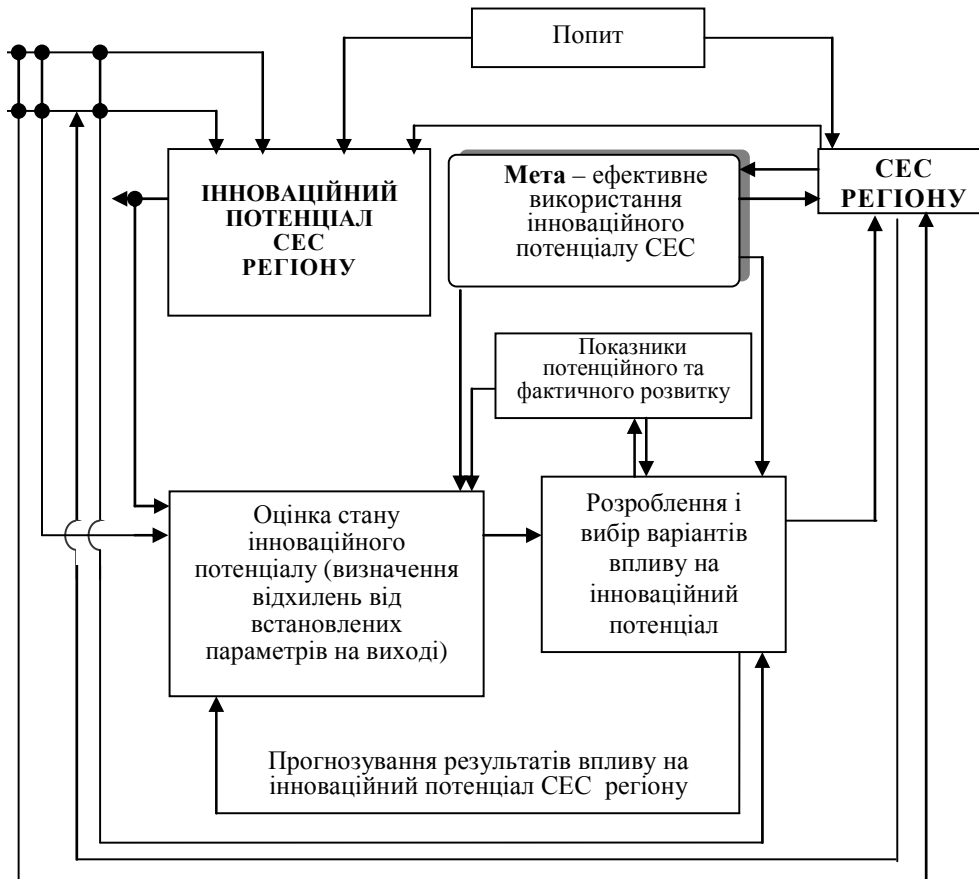

Рисунок 2 – Модель управління інноваційним потенціалом соціально-економічної системи регіону

Основні концептуальні засади побудови системи управління інноваційним потенціалом СЕС регіону в сучасних умовах передбачають:

- багаторівневість поняття «інноваційний потенціал», що вимагає обов'язкового зазначення рівня системи, при цьому потенціал одного рівня обов'язково впливає на потенціал іншого і здатний як гальмувати, так і стимулювати зростання;
- фактори, що впливають на розвиток інноваційного потенціалу СЕС, різноманітні та не обмежуються високими темпами росту обсягів і продуктивності факторів виробництва, а включають рівень інвестицій в економіку промисловості, рівень структурної перебудови тощо;
- ефективне стає управління потенціалом СЕС регіону безпосередньо пов'язано з усіма компонентами розвитку системи і тим середовищем, у якому воно існує, тому відсутність позитивних і довгострокових ефектів (результатів) хоча б в одній із взаємозалежних сфер свідчить про наявність негативних тенденцій, спроможних надалі звести нанівець наявні позитивні зміни;

- адекватність реакції СЕС на трансформацію економічних відносин. Механізм управління потенціалом СЕС повинен являти собою гнучку систему, що буде змінюватися, пристосовуючись до ринкової економіки, забезпечуючи ефективність діяльності СЕС.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, дія фундаментальних законів ринкової економіки значною мірою змінила сутність управління як економічної категорії, що, у свою чергу, спонукало розробку методів, що забезпечують сталий розвиток СЕС регіонального рівня в довгостроковій перспективі.

Однак досить важко знайти чисто індуктивну або дедуктивну теорію. Формулюванню загальних принципів передують аналітичне дослідження конкретного матеріалу, а сам обсяг матеріалу і напрям його обробки визначаються наявністю інших попередніх принципів тощо. Індукція і дедукція як методи дослідження знаходяться в діалектичній єдності. Їх виділення у вигляді самостійних методів швидше показує, на якій стадії вивчення об'єкта почато створення теорії, отже при розробленні концептуальних засад управління інноваційним потенціалом СЕС регіону потрібна інтегральна взаємодія наукових методів та підходів.

Формування концепції управління економічним розвитком регіону, адекватної як до його властивостей, так і до принципів сталого розвитку повинно базуватися на вживанні системно-динамічного методу, який орієнтується на вивчення складних систем з взаємодіючими різноманітними компонентами при нагоді їх автономного дослідження.

У статті запропоновано концептуальні засади управління інноваційним потенціалом СЕС регіону, запропоновано графічну модель складових, що формують цей різновид потенціалу. Подано сукупність індексів та визначено їхній зв'язок щодо впливу на розвиток інноваційного потенціалу.

У подальших дослідженнях увагу слід зосередити на практичній апробації отриманих теоретико-методологічних засад, а саме: дослідити вплив та дію встановлених характеристик на прикладі конкретного регіону України, здійснити математичні розрахунки наведених індексів із встановленням закономірностей їхнього взаємовпливу та взаємообумовленості.

1. Антикризисный менеджмент / под ред. проф. А. Г. Грязнова. – М. : Ассоциация авторов издателей «Тандем»; Изд-во «ЭКМОС», 1999. – 368 с.
2. Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели / [Берсуцкий Я.Г., Лепя Н.Н., Берсуцкий А.Я. и др.]. – Донецк : ООО «Юго-Восток Лтд», 2002. – 276 с.
3. Теоретико-методологічні основи підвищення інвестиційної привабливості інноваційного потенціалу регіону / [В.М. Гончаров, Д.В. Солоха, Є.В. Гончаров, С.О. Чирков]. – Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», 2010. – 282 с.
4. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятий. Проблемы, консультации и методы / Б. Коласс. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
5. Финансовое прогнозирование: методы та моделі / [Костіна Н.І. та ін.]. – К. : Тов-во «Знання» КОО, 1997. – 183 с.
6. Месель-Веселяк В.Я. Развитие сельских (фермерских) хозяйств / В.Я. Месель-Веселяк // Развитие хозяйственных формирований и организация производства в аграрной сфере АПК. – К. : УААН ІАЕ, 1996. – 296с.
7. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономическом моделировании / В. Плюта – М. : Финансы и статистика, 1989. – 175 с.
8. Повестка дня на XXI век. – М. : СоЭС, 1998. – 218 с.

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

9. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України / За ред. І.І.Лукінова, П.Т.Саблука // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 3-36.
10. Пушкарь А.И. Модели управления развитием производственно-экономических систем / А.И. Пушкарь. – Х. : ХГЭУ, 1997. – 268 с.
11. Смирнов Э.А. Основы теории организации / Э.А. Смирнов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 375 с.
12. Уемов А.И. Логический анализ системного подхода к объектам и его место среди других методов исследования // Системные исследования. Ежегодник. – М., 1989. – 91с.
13. Потенціал регіону : вектори формування та використання / [О.О. Шубин , О.М. Азарян, Д.В. Солоха, О.В. Белякова та ін.]; за ред. О.О. Шубіна. – Донецьк : СПД Купріянов В.С., 2011. – 658 с.
14. Юксвярав Р.К. Управленческое консультирование: теория и практика / Р.К. Юксвярав, М.Я. Хабанук, Я.А. Леймани. – М. : Экономика, 1998. – 240 с.

Д.В. Солоха

Концептуальные основы управления инновационным потенциалом социально-экономической системы региона

Исследованы структурные составляющие и определены концептуальные принципы управления инновационным потенциалом социально-экономической системы (СЭС) регионального уровня, представлена суммарная совокупность индексов, характеризующих инновационный потенциал СЭС региона, предложена графическая модель взаимодействия организационных и методических, специальных и общенаучных принципов формирования системы управления инновационным потенциалом СЭС на региональном уровне.

Ключевые слова: потенциал, инновационный потенциал, управление, социально-экономическая система, развитие.

D.V. Solokha

Conceptual bases managements by innovative potential of the socio-economic system of region

Structural components are investigated and conceptual principles of management in innovative potential of social and economic system (SES) regional level are certain, total set of indexes which answer innovative potential of region SES is presented, the graphic model of interaction of organizational and methodical, special and general scientific principles of formation of a control system in innovative potential SES at regional level is resulted.

Keywords: potential, innovative potential, management, socio-economic system, development.

Отримано 16.10.2011 р.